

JAARBOEK
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK
„Concordia res parvae crescunt”

TE
AMSTERDAM

XXVI. 1939.

AMSTERDAM
P. A. HEMERIJCK
(A. T. KLEEREKOOPEL)
1939.

De Noord-Nederlandsche Muntgewichtmakers.

I. De IJkmeesters-Generaal.

Aan Nederlandsche muntgewichtmakers en de door hen vervaardigde muntgewichten was tot 1912 weinig of geen aandacht geschonken. Eenige middeleeuwsche gewichtjes werden door Prof. P. O. VAN DER CHIJS in zijn bekend muntwerk beschreven en afgebeeld, een enkele keer werden zij in catalogi van veilingen van munten of oudheden kort vermeld, maar de belangstelling voor de gewichtjes en hunne makers was gering en slechts door zeer enkelen werden zij waardig gekeurd, om in hunne muntverzamelingen naast de munten, wier gewicht zij vertegenwoordigden, een bescheiden plaats in te nemen.

Aan AUG. SASSEN komt de verdienste toe in het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde* XX (1912) in zijn artikel *Nederlandsche Muntgewichtmakers* de aandacht op die lieden en hunne producten te hebben gevestigd. Wat hij zelf aan gewichten-doozen en losse muntgewichtjes gedurende een lange reeks van jaren had weten bijeen te brengen ¹⁾ en wat hij in provinciale musea en bij enkele medeverzamelaars had gevonden, beschreef hij in zijn bovengenoemd artikel, dat bijzonderheden bevatte over de hem bekend geworden muntgewichtmakers en de door hen uitgegeven muntgewichten.

Ruim een kwart eeuw is sedert het verschijnen van SASSEN's artikel verlopen en in die periode hebben hier

¹⁾ Het grootste deel van die verzameling kwam na zijn overlijden in 1913 in mijn bezit.

te lande zoowel Mej. M. G. A. DE MAN als nu wijlen de heer A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT in dit *Jaarboek* en in de *Revue belge de Numismatique* talrijke aanvullingen op SASSEN's werk gegeven. Zij hebben ons de namen bekend gemaakt van muntgewichtmakers, die hem onbekend waren gebleven, de door hen uitgegeven muntgewichten afgebeeld en uit provinciale en stedelijke archieven genealogische bijzonderheden over deze eenvoudige, verdienstelijke lieden opgediept.

Naast hen mag zeker ALPH. DE WITTE vermeld worden, wiens talrijke, in de *Revue belge de Numismatique* tusschen 1893 en 1901 verschenen artikelen, voornamelijk Zuid-Nederlandsche „ajusteurs” behandelen, maar die ook over hunne Noord-Nederlandsche collega's niet zelden bijzonderheden wist mede te deelen.

Nà DE WITTE, die 1 Aug. 1916 overleed, is het in de eerste plaats A. VISART DE BOCARMÉ, de eigenaar van een uitgebreide collectie gewichtendoozen en losse muntgewichtjes, die in verschillende jaargangen van de *Revue belge de Numismatique* enkele, ook Noord-Nederlandsche, muntgewichtmakers en hunne gewichtjes heeft beschreven.

Ten slotte wijs ik nog op het in 1925 verschenen werk van A. DIEUDONNÉ. *Manuel des Poids Monétaires*, waarin de gewichtmakers en hunne gewichten van alle landen beschreven worden en waarin ook aan hen, die hier te lande gewerkt hebben, een hoofdstuk is gewijd. Dit werk geeft verder een uitgebreide opgave van literatuur.

Met het bestaan van talrijke gewichtendoozen en gewichtjes heb ik SASSEN tijdens het samenstellen van zijn werk bekend gemaakt en deze worden dan ook dankbaar daarin vermeld. Sedertdien ben ik door blijven zoeken, heb aangeteekend wat ik over dit onderwerp in particuliere verzamelingen en musea vond en wat ik bij archief-

onderzoek tegenkwam. Dit is in den loop der jaren vrij veel geworden en ik stel mij voor dit in twee (of meer) artikelen in dit *Jaarboek* te doen verschijnen. Zij zullen bedoeld zijn als een aanvulling op SASSEN's bijdrage over dit onderwerp en dus *naast* deze studie door verzamelaars van en belangstellenden in de Nederlandsche muntgewichtmakers en hun gewichten moeten geraadpleegd worden. Op volledigheid maken deze artikelen volstrekt geen aanspraak: steeds zullen nieuwe namen nog gevonden worden en nieuwe doosjes en losse enkele gewichtjes te voorschijn komen, maar ik mocht reeds zooveel nieuwe namen en gewichtjes ontdekken en van talrijke door SASSEN medegedeelde gewichtenmakers nadere bijzonderheden vinden, zoodat de jaren, waarin zij gearbeid hebben, nauwkeurig bekend kunnen worden gemaakt, dat ik gemeend heb, thans tot publicatie te kunnen overgaan.

In dit eerste artikel behandel ik de „officieel” aange-stelde IJkmeesters-Generaal, die tot 1750 uitsluitend hun functie uitoefenden in Holland en West-Friesland en na dien datum over „de geheele Unie” hunne werkzaamheden uitstrekten. De functie van IJkmeester-Generaal is 31 Dec. 1818 opgeheven. Zij hadden tot taak op bepaalde tijden de weegschalen en gewichten te controleeren en te ijken, in gebruik bij de muntmeesters, de zilversmeden en kooplieden.

Naast deze officieele functie waren zij tevens ook verkoopers van muntgewichten, die zij in de bekende houten gewichtendoosjes („kasjes”), waarin ook het weeg-schaaltje paste, verkochten.

11 September 1586 wendde „LENAERT VAN GERE²⁾),

²⁾ De naam komt ook voor als VAN DEN GHEERE, VAN DEN GEERE en VAN DER GHEERE, VAN DER GER.

gewesen yckm' Generael deser vereenichde Provintien ende geresid' hebbende binnen Antwerpen" zich tot Raden en Generaa'meesters van de Munt der Vereenigde Nederlanden met het verzoek om „bij den voorss. Generaels geadmitt' te mogen zijn, omme 't selve officie voortsaen te mogen bedienen binnen de stede van Amsterdam" ³⁾). Op dit verzoek werd goedgunstig beschikt, den aanvrager werd een gelimiteerde Commissie ter hand gesteld en de eed afgenomen.

Reeds 19 Augustus 1523 had de grootvader en naamgenoot van den nu benoemden IJkmeester-Generaal van Keizer KAREL V het privilegie gekregen, om de Trooische gewichten ⁴⁾ naar de gewichten, liggende in de Kamer van Rekeningen te Brussel, voor zijne landen van herwaartsover alleen te mogen ijken en teekenen, zonder dat zulks aan een ander vergund is. Ook staat de Keizer hem bij uitsluiting toe, om de Keulsche gewichten daar te mogen „justeren ende teekenen”.

De origineele aanstelling op perkament berust in het Gemeente Archief te Amsterdam ⁵⁾). Zij is door vocht zwaar beschadigd, terwijl groote stukken er van geheel verloren zijn gegaan, zoodat wij van ons voornemen om haar als bijlage op te nemen, hebben moeten afzien.

Van LENAERT VAN GERE (den grootvader) bevindt zich een gewichtje van den Engelschen Angelot met zijn initialen L - G en het jaartal 1521 in het Museum de Steen te Antwerpen ⁶⁾).

³⁾ *Journal van de dagelycxe verhandelinghe der Raden ende Generaelmeesters van der Munte der vereenichde Nederlanden zedert Martio 1586—22 Maart 1593* (handschrift) op 11 Sept. 1586.

⁴⁾ Het gewichtstelsel, waarnaar de edele metalen werden gewogen.

⁵⁾ Dr. P. SCHELTEMA. *Invent. van het Amsterd. Archief I*, blz. 156.

⁶⁾ *Revue belge de Numismatique* 1899, p. 93.

Toen deze grootvader denkelijk in 1577 of begin 1578 overleden was, werd LEONARD VAN DEN GHEERE in zijn plaats door Koning FILIPS, blijkens 3 Februari 1578 te Brussel gegeven aanstelling, tot zijn opvolger benoemd. Ook deze aanstelling wordt in het Archief te Amsterdam bewaard ⁷⁾ en als Bijlage A hierachter afgedrukt.

Van hem wordt in de *Revue belge de Numismatique* 1899. pl. V. 38 een gewichtje voor den Hongaarschen dukaat afgebeeld, dat op de keerzijde binnen een bladerkrans zijn initialen L^vG vertoont en de hand van Antwerpen, in welke stad hij toen werkzaam was, met ter weerszijden daarvan het jaartal 8—3. Op diezelfde plaat wordt eveneens onder no. 39 een gewichtje voor den gouden Reaal van KAREL V afgebeeld, dat binnen een bladerkrans de letters L^vG, waaronder het Antwerpsche handje, vertoont. Ook beeldt ten slotte A. DIEUDONNÉ in zijn *Manuel des Poids Monétaires* op pl. XVI. 21 een gewichtje af, met binnen een krans van rozen de initialen L^vG, waarboven het handje van Antwerpen, met ter weerszijden de beide laatste cijfers van het jaartal 7—(?). Daar dit laatste cijfer onduidelijk is, bestaat de mogelijkheid, dat dit gewichtje nog van den grootvader, denkelijk in 1577 of begin 1578 overleden, afkomstig is.

Voordat L. VAN GHEERE in 1587 naar Amsterdam vertrok, was hij eenigen tijd werkzaam voor de in 1580 te Middelburg opgerichte Zeeuwsche Munt ⁸⁾.

De volgende aantekening, ontleend aan de ondertrouwboeken, aanwezig in het Gemeente-Archief te Amsterdam, doet ons den naam kennen van een leerling van hem:

⁷⁾ Dr. P. SCHELTEMA. l.c. I, blz. 259.

⁸⁾ *Revue belge de Numismatique* 1928, p. 49.

19 November 1588: ondertrouw ter kerke van JAN VAN LANGENBERCH ⁹⁾ (bylancemaecker, oud omtrent 25 jaar, wonende bij GEURT WOUTERSZ., smid in de Huidevettersstraat (Beulingstraat) in het huis St. Jacob, verklarende geen ouders in leven te hebben, geassisteerd door zijn meester LEENAERT VAN DE GEERE) en TRUYKE PIETERSDOCHTER (oud omtrent 22 jaar, wonend bij LENART SWEERTS achter de Nieuwe Kerk, verklarend geen ouders in leven te hebben, geassisteerd door haar petemoei LIJSBET WOUTERSDOCHTER).

Het is mij niet gelukt den datum van het overlijden van LEENAERT VAN DE GEERE te vinden; uit de hiervolgende Remonstrantie door de Generaalmeesters van de Munt 11 April 1598 overgeleverd, blijkt hij op dien datum reeds lang was overleden:

Ende alsoo mede in langen tijden doort overlijden van Mr. LENART (VAN DER GEERE) gesworen ende geweesc Ickmeester geen toezicht genomen is geweest op de egaliteyt ende behoorlick uytalach van gewichten ende balansen tot grooten merckel. schaeden van gemeente ende daervan diversen den Generaels daegelicx clachtich vallen, soudē daeromme de Generaelm^{rs} voorn. seer noodich achten wederomme eenen Ickmeester te doen committeren bij eede aen U Mog. E. verplicht ende van Generaels met behoorlicke Instructie versien, opdat alsoo alle muntmeesters, werdeins, assayeurs, wisselaers, affineurs, goudt ende silversmeden ende de deecken van selve, oock alle andere sich met balancen ende gewichten generende (conform den voorsz. placaten) behoor-

⁹⁾ In 1645 was een balansmaker van dien naam te Keulen werkzaam (DIEUDONNÉ. l.c., blz. 165).

lich met oprechte balancen ende naer den dormant ofte slaper geycte gewichten mogen gediend en versien worden.

Het zou echter nog tot 1604 duren vóór een nieuwe ijkmeester-generaal werd aangesteld. Nadat de Staten van Holland in hun plakkaat van 19 December 1603 hadden toegegeven „dat door dese langduerige Oorloge binnen de voorsz. Landen, weynich toesicht genomen is geweest, opte egaliteyt ende behoorlijke uytslach vande Gewichten ende balancen respectivelyck, die de Muntmeesters, Wisselaers, Juweliers, Goutsmeden, Silvermeden ende alle andere zijn ghebruycgende, tot grooten nadeel van de Gemeente”, benoemden zij op 7 Januari 1604 den zoon van den overleden ijkmeester, ook LENART VAN DEN GHEERE geheeten (dus de derde van dien naam) tot ijkmeester-generaal over de landen van Holland en West-Friesland ¹⁰⁾. Hij werd als zoodanig 9 Januari daaropvolgende beëdigd, zijn commissie laten wij als Bijlage B hierachter volgen.

Vermoedelijk zal hij de gewichten van zijn gelijknamige voorgangers gebruikt hebben.

Toen na zijn overlijden in October 1621 ¹¹⁾ de betrekking van ijkmeester-generaal vacant was gekomen, benoemden de Staten van Holland en West-Friesland reeds 11 December 1621 GERRIT GEENS, de jonge, tot zijn opvolger.

16 Januari 1619 ondertrouwt ter Kerke (te Amsterdam) GERRART GHEENS (van Hamburg, wonend in de Kalverstraat, geassisteerd door zijn vader GERARD GEENS) en

¹⁰⁾ Rijks Archief te 's-Gravenhage. Rekenkamer A. 2. Reg. 689, *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 1912, blz. 58.

¹¹⁾ Begraven 26 Oct. 1621 in de Oude Kerk: LEENAERDT VAN DER GER, wonende op het Water (Damrak) in de Balans. (Begraafboeken Gemeente Archief te Amsterdam).

AELTJE VAN CORTENHOEF (oud 23 jaar, wonende bij de Heiligewegspoort, geassisteerd door haar moeder SIBYLLA EVERTS)¹²⁾.

De vader, die in 1619 getuige was bij het huwelijk van zijn zoon, zal vermoedelijk „GERDT GENSZ” geweest zijn, die in 1587 uit Antwerpen, waar hij als balansmeester gevestigd was¹³⁾, naar Hamburg vertrok, en zich aldaar als zoodanig vestigde. W. HÄVERNICK beeldt in een artikel *Hamburgische Goldwaagenmacher des 16. und 17. Jahrhunderts*, in de *Hamburgische Geschichts und Heimatblättern* 1938, blz. 109, de door hem in 1588 te Antwerpen en in 1590 te Hamburg gebruikte muntgewichten af en beschrijft een muntgewichtendoos met zijn adreskaart „the Hamborch”. Uit dat artikel blijkt, dat na 1595 en vóór 1607 de vader uit Hamburg naar Amsterdam vertrokken is; een door dezen in laatstgenoemde stad in 1607 vervaardigd muntgewichtje met de initialen G · G, waarboven het jaartal 1607 en onder de letters een St. Jacobschelp, beeldt HÄVERNICK op blz. 109 af. SASSEN geeft op blz. 101 de afbeelding van zulk een gewichtje van 1619¹⁴⁾; ook met het jaartal 1612 zijn zij bekend.

Kort vóór zijn aanstelling en wel op 31 November 1621:

Compareerde etc. d'eersame GERRIT GEENS, de jonghe, balance maecker ten eenre ende d'eerbare

¹²⁾ Trouwboeken Gemeente Archief te Amsterdam.

¹³⁾ ALPH. DE WITTE vermeldt in de *Revue belge de Numismatique* 1889, p. 79, dat 8 Nov. 1587, wegens het vertrek van GERARD GEENS uit Antwerpen, CORNELIS JANSSENS, burger en inwoner van Antwerpen en balansmaker tot „Eyckmeester” voor Brabant benoemd werd.

¹⁴⁾ V. B. CROWTHER—BEYNON beschrijft in *Notes of some unusual money-weights* (*British Numismatic Journal* XXI, 1931—1933, Third Series, Vol. I) dit gewichtje, in een zilveren exemplaar in zijn verzameling aanwezig.

MARIA VAN DE WEYER, weduwe LENAERT VAN DE GEEL (sic) in zijn leven eyckmeester generael van de Munten van Hollandt ende West-Frieslandt, geadsisteert met JAN CORNELISZ HOOGHEBOOM, haer voocht in desen ghecooren, ten andere zijde, poorters deser stede, ende verclaerden met malkanderen in 't minnelycke geaccordeert ende verdraghen te zijn noopende 't wegen ende 't maecken van balancen ende gewichten in deesen manieren, te weten, dat d'voors. GERRIT GEEMS¹⁵⁾ onder eede solemneel de Eed. Mog. heeren Staten van Hollant ende West-Frieslandt sal beloven oprecht ende wel te handelen in dienst van eyckmeesterschap-generael, onder conditie, dat hij GEEMS sal proffiteeren ende ghenieten d'eene helfte van alle nieuwe balancen ende ghewichten, in de Munten noodich, ende d'voorsz. MARIA VAN DE WYER de andere helft.

Welverstaende dat eerst van de proffytten sullen werden gededuceert ende affgetrocken alle de kosten van materialen ende arbeytsloon, daertoe gedaen werdende, in sulcker voeghen (dat) men gemeen daer van betaelt, volgens de beschreven prysen, daervan zijnde. Ende van alle oude ghewichten ende balancen, in wat manieren d'selve mogen werden ghemaect, sal d'voors. MARIA VAN DE WEYER genieten ende ontfanghen de suyvere gerechte helfte van de winsten ende GERRIT GEEMS d'andere helfte, sonder dat de weduwe daervan eenyghen onkosten van de voorz. GERRIT GEEMS off andere sullen werden gededuceert off affghetrocken.

Is vorder geconditioneert ende besproocken, alsoo

¹⁵⁾ In de acte komt steeds GEEMS, inplaats van GEENS voor.

d'voors. GERRIT GEEMS sal coomen te reysen op de Munten ten dienste van de Heeren Staten ende daervan des daechs sal genieten drie guldens tot salaris, bij de Heeren daerop ghestelt, dat hij de voorsz. MARIA WEYER van 'tselve salaris sal laeten genieten ende toecoomen, twintich stuyvers van yder dach, ende bovendien noch de helfte van de winste ende proffytten, die in 't reysen van wercken ende andersints bij hem sal werden gedaen. Wert meede expresselyck bedongen, als een van de twe soonen van de voors. MARIA WEYERS soo oudt ende verre ghecoomen zal sijn, dat die den dienst van 't eyckmeesterschap sal connen doen, dat alsdan de voors. GERRIT GEEMS — indien hij den dienste van de heeren Staten geraect te crygen — gehouden sal sijn ende belooffde bij desen van 't offitie te desisteeren ende aff te staen ten proffyte van deselve haer soon, sonder eenyghen oppositie off tegensegghen.

31 Nov. 1621. Not. archief 287f. 418^v. Not: FR. VAN BANCHEM. ¹⁰⁾

Uit deze acte leeren wij den naam van de weduwe van zijn voorganger kennen en blijkt tevens, dat in 1621 G. GEENS de jonge reeds als „balance maker” te Amsterdam gevestigd was. Hij is tot aan zijn overlijden in Januari 1658 ijkmeester-generaal gebleven, zonder dat hij deze functie aan een der beide zonen van zijn voorganger behoefde af te staan.

Een met vrij groote zekerheid aan hem toe te schrijven gewichtje, wordt bij SASSEN, blz. 102, onvolledig afgebeeld. Het vertoont binnen een bladerkrans, met vier roosjes

¹⁰⁾ Dr. J. G. VAN DILLEN. *Bronnen tot de geschiedenis van het bedrijfsleven en het gildewezen van Amsterdam II*, blz. 425.

versierd tusschen het jaartal 1651 en de initialen G G een zespuntige ster en een halve maan. Wij beelden het op plaat III. a af. Daar mij een dergelijk gewichtje met het jaartal 1621 bekend is, is het zeer waarschijnlijk, dat deze gewichten door GERRIT GEENS vervaardigd zijn.

ALPH. DE WITTE noemt in de *Revue belge de Numismatique* 1899, p. 110, gewichten van dezen balansmaker, die de jaartallen 1651 en 1652 dragen. Het door hem eveneens aan GERRIT GEENS toegeschreven gewichtje met het jaartal 1662 (*Revue belge* 1899, p. 110) kan niet van dien balansmaker zijn, daar G. GEENS in 1658 overleed. Bovendien heeft het onder het jaartal 1662—C *—G G, zoodat het misschien aan een lid van de gewichtmakersfamilie GROENGRAFT moet worden toegewezen, een C. GROENGRAFT ben ik nog niet tegengekomen.

Een zeer fraaie doos, in mijn bezit, heeft eene in het deksel geplakte etiquette met de afbeeldingen en waarde-aanduiding van 13 munten. In het midden de bekende voorstelling van het geldtellende echtpaar, dat door den dood, met zandlooper en pijl in de handen, verrast wordt. Boven de voorstelling het gekroonde wapen van Amsterdam. De gravure is gemerkt: A. SAVRY ¹⁷⁾. In de doos is met inkt geschreven: Gemaect bij GERRIT GEENS In de Balans In de Calverstraet. 1648. (Plaat III. 1).

Alle gewichten, ook die in de onderlade, zijn gemerkt met een hart, door een pijl doorboord, met ter weerszijden van het hart de letters W · K. Bij SASSEN wordt dit gewichtje op blz. 98 afgebeeld, terwijl G. CUMONT het in de *Revue belge de Numismatique* 1894, pl. X, no. 14, pag. 381, eveneens afbeeldt als aanwezig in een in zijn verzameling zich

¹⁷⁾ SALOMON SAVERIE, Graveur te Amsterdam werkzaam, geb. ± 1594, overl. na 1664. Zie WÜRZBACH. *Niederländisches Künstler-Lexikon* II, p. 564.

bevindende gewichtendoos zonder naam of adres van den balansmaker; het zich in die doos bevindende weegschaaltje is op een der schaaltes op dezelfde wijze geteekend. Ook DIEUDONNÉ beeldt in zijn *Manuel des poids monétaires* op pl. XVI. 14 het gewichtje af.

Een dergelijke doos met adres van G. GEENS, als hierboven beschreven, berustende in het Gemeente Museum te Nijmegen, heeft van de 24 gewichten er 21 eveneens met de initialen w · k gemerkt, zooals mij de heer M. P. M. DANIELS, Secretaris der Commissie van het Museum, mededeelde.

Bovendien zijn mij in particulier bezit nog een tweetal geheel complete doozen bekend met het adres van G. GEENS, waarvan de gewichten alle met de initialen w · k gemerkt zijn. Het lijkt mij daarom zeer waarschijnlijk, dat G. GEENS de zaak en inventaris van een balansmaker, wiens initialen w · k waren, heeft overgenomen, diens doozen van zijn geschreven eigen adres voorzag en aldus in den handel bracht.

In de notarieele akten van den Amsterdamschen notaris JACOB GLJSBERTS doen op 20 Maart 1612 JAN ANDRIESS. CAEN en JAN DOMINICUS, bierstekers, aan den poorter WOUTER COENEN, *bylancemaker*, vragen, of hij zich als erfgenaam van MARTEN JANSZ., oom zijner vrouw, wenscht te gedragen.

Ik vermoed, dat de gewichten van den Amsterdamschen „bylancemaker” WOUTER COENEN (KOENEN) diens initialen w · k en een door een pijl doorboord hart vertoond hebben.

1 Juni 1644 wendde GERRIT GEENS zich tot Raden en Generaalmeesters van de Munt, met de vraag hoeveel de nieuwe Jacobus of Carolus, door de Staten-Generaal in 1644 getolereerd, zonder dat het juiste gewicht van deze

munt was vastgesteld, wegen moest¹⁸⁾. Hij deelt mede, dat door hem de gewichten voor die nieuwe munt steeds gemaakt zijn op een zwaarte van 5 engelsen 29 azen (9,084 gr.), volgens den beeldenaar in 1640 te Antwerpen uitgegeven. Nu heeft hij gemerkt, dat de belansmaker **GUILJAM DE NEVE**, ook te Amsterdam werkzaam, de gewichten voor den **Jacobus** vervaardigt ter zwaarte van 5 engelsen 30 azen schaars (iets lichter dan 9,132 gr.) „t welck hier groote confusie geeft, insonderheijt aen de cassiers, die om proffeyt te doen ordinaris twee blocken gewicht hebben, een om met te ontfangen, een ander om met wt te geven¹⁹⁾, 't welck hier veel questie maeckt". Na besprekingen met **GEENS** en **DE NEVE** werd besloten, dat de gewichten voor den gouden **Jacobus** ter zwaarte van 5 engelsen 29 azen (9,084 gr.) gemaakt zouden worden.

Een tweede moeilijkheid deed zich in 1654 voor met het juiste gewicht van het blokje, waarmede de dubbele dukaat gewogen werd. Waren tot dusverre hier te lande

¹⁸⁾ Gouden Engelse munt (Unite) met borstbeeld van Koning **JACOBUS I** of **KAREL I**, ter waarde van 11 gulden 10 stuivers. Het gewichtje voor die munt vertoont het naar links gewende, gelauwerde hoofd van **JACOBUS I**, soms met de waarde aanduiding **XX** (shilling) achter het hoofd. Ook van de halve en vierde Unite bestaan zulke gewichten.

¹⁹⁾ Ook in Engeland werd reeds in 1631 geklaagd over de ongelijkheid van de muntgewichten daar in gebruik. **R. RUBING**. *Annals of the coinage of Great Britain*. London 1840, schrijft op blz. 386 van het eerste deel van dit werk onder het jaar 1631: The errors and abuses which existed in the money-weights called at this time loudly for redress. Many of them which were in common use (although they were marked with the Kings ensign) were too heavy, and other too light, so that men bought and received by one weight, and sold and delivered by another.

de zoogenaamde dubbele dukaten met de twee hoofden (Spaansch type met de hoofden van Koning FERDINAND en Koningin ISABELLA) in omloop, omstreeks dezen tijd werden de dubbele dukaten met den staanden man met zwaard en pijlbundel, geheel volgens het gehalte en type van den enkelen dukaat sedert 1583 gemunt, in groote hoeveelheden voor het eerst in omloop gebracht.

Tot heden was men gewoon geweest den enkelen Nederlandschen dukaat te wegen met het blokje, dat eigenlijk bestemd was tot het wegen van den ouden „Hongaarschen dukaat”, die hier te lande veel in omloop was en welk blokje ook een afbeelding van deze munt vertoonde. Nu woog de Hongaarsche dukaat oorspronkelijk ruim 2 engels 10 azen (3,5567 gram), welk gewicht later tot 2 engels 9 azen ruim (3,5086 gram) teruggebracht werd, zonder dat de zwaarte van het gewichtje verminderd werd. De groote omloop van den nieuwen dubbelen dukaat maakte het vervaardigen van gewichten, die met het gewicht van die munt overeenkwamen, noodzakelijk en nu meenden verschillende balansmakers „argumenterende op haer maniere: dat twee enckelde maecken een dubbelt, ende dat sij derhalven het selve block maecken op 't gewicht van twee enckelde, haer saecken seer wel uutgericht hadden”. Die nieuwe door hen vervaardigde muntgewichten ter zwaarte van 2 Hongaarsche dukaten, waren nu door hen gemaakt op een gewicht van 7,1134 gram, terwijl de nieuwe dubbele dukaat 4 engels 18³/₄ aas (iets meer dan 7,0172 gr.) moest wegen. Om aan die ongelijkheid een einde te maken, stelden Raden en Generaalmeesters nu 9 Juni 1654, toen hen gebleken was, dat het publiek bezwaar maakte om de nieuwe dubbele dukaten aan te nemen, daar men ze niet „volwichtich” hield, aan de Staten-Generaal voor, „dat men alle balancemaeckers

interdicere sich verders te ondervinden eenige dubbelde Ungerse blockducaten te maecken ofte te vercoopen, oock de gemeente verbode deselve te gebruycken". Verder werd door hen voorgesteld, „om perfecte gelyckenisse te maecken van de blocken tot de penningen, men maecke in plaats van de voorss. blocken met de twee hoofden, hoedanige ducaten niet meer gemaect werden, een nieuu enckelende dubbel block met een manneken met een bondel pijlen in d'eene ende een opgerecht sweert in d'ander handt, sooals de figure van de ducaten mette letteren van de Generaliteyt mede brengen".

Het voorstel om nieuwe blokken voor de enkele en dubbele dukaten „mette letteren" door de balansmakers te laten aanmaken en de oude, onnauwkeurige blokjes buiten gebruik te stellen, is opgevolgd. Uit doozen met gewichten, vóór 1655 vervaardigd, die ook na dat jaar in gebruik zijn gebleven, zijn die oude gewichten meest verwijderd en vervangen door de nieuw voorgestelde. Men vindt dan ook niet zelden in zulke oude doozen, waarvan de balansmaker overleden was, nog al zijn gewichtjes van zijn initialen voorzien, terwijl de gewichten van den dubbelen en enkelen dukaat de initialen van een anderen balansmaker vertoonen.

Januari 1658 is GERRIT GEENS overleden ²⁰⁾. Hij behoorde tot een oud geslacht van balansmakers, daar hij toch in 1654 in een conferentie met Raden en Generaalmeesters verklaarde „dat hij sijne blocken was maeckende naer seeckere oude blockkens, als zijn overgrootvader in hande hadde ende sich reguleerde op de nieuwe penñ, die

²⁰⁾ Begraven 25 Januari 1658 in de Nieuwe Kerk: GERRET GEENS, wonend in de Kalverstraat. (Begraafboeken Gemeente Archief te Amsterdam).

tsedert in de evaluatie gebracht zijn, naer de gewichte als in de evaluacie boucken wtgedruckt staen”.

In een schrijven van 26 November 1659 van Raden en Generaalmeesters van de Munten aan de Staten van Holland en West-Friesland vond ik vermeld „’t heeft Uwe Ed. Groot Mo. belieft de affgestorve plaats van het ykmeesterschap Generael van Hollt. en Westvrieslandt te confereren op ROELOFF VAN DER SCHURE, wonende te Amsterdam”.

Hij was de zoon van WOUTER ROELOFFS. VAN DER SCHUER en GRIETJE WOUTERS en werd 14 Februari 1659 als poorter van Amsterdam ingeschreven (SASSEN, blz. 120).

Zijn gewichten zijn gemerkt met een naar links gaanden leeuw met getrokken zwaard in de rechterklauw en de initialen R - V - S, alles binnen een lauwerkrans. (SASSEN, blz. 120). Op Plaat III. b worden de door hem gebruikte gewichtjes afgebeeld. Ook de schaaltes in zijn gewichtendozen zijn aldus gemerkt. Gewichtendozen van 1657, 1659 en 1660 zijn bekend. Twee verschillende etiketten, die zijn adres vermelden, worden door SASSEN genoemd (blz. 118 en 119).

De grootste gekleurde etikette komt voor in een doos, met inkt gedateerd 1657, de kleinste draagt, eveneens met inkt gemerkt, het jaartal 1659. Wij beelden beide etiketten op Plaat III. 2 en 3 af. De ongekleurde kopergravure in de kleinste doos is gemerkt: A. v Sylvelt fec. De graveur ANTONY VAN SYLVELT of ZIJLVELDT, in 1643 te Amsterdam geboren, wordt bij A. VON WÜRZBACH. *Niederländisches Künstler Lexikon* II, blz. 687 vermeld, die aldaar een opgave geeft van de door VAN SYLVELT vervaardigde gravuren; deze adreskaart was hem echter niet bekend.

Lang heeft VAN DER SCHURE van zijn ijkmeesterschap geen

genoegen gehad, daar hij begin Maart 1660 overleed ²¹⁾. Bij schrijven van 17 Maart 1660 aan de Staten van Holland en West-Friesland gericht door JACOB SOMER ²²⁾, „balance maecker” te Hoorn, solliciteert deze naar de opengevallen plaats, daar „ROELOFF VAN DER SCHUERE, Yckm’ Generael van het troische gewichte binnen U: Ed: Groot Mo: provincie deser werelt is comen te overlijden”. Bij zijn sollicitatie voegt hij een warme aanbeveling van „Burgemeester en Regeerders der stad Hoorn”.

Met het vervullen van de vacature werd echter geen haast gemaakt, hoewel de Raden en Generaalmeesters van de Munt herhaaldelijk bij de Staten aandrongen om een opvolger van VAN DER SCHURE te benoemen. Nog op 3 April 1669 verzoeken zij, dat „een yckm’ generael in plaetse van wijlen ROBERT VAN DER SCHURE aangesteld moge werden, dewelcke ingevolge van hare Ho. Mo. placaten van jare 1606 en 1610 alle de gewichten van de goūt ende silver-smeden, van drie tot drie jaeren sal hebben te visiteren tegens den dormant berustende ter Reeckencamer van Hollandt”.

Eindelijk, in 1670, nadat dus de functie van ijkmeester-generaal tien jaar vacant was geweest, beval de essayeur van de wisselbank te Amsterdam SIEWERT JANSZ. ²³⁾ den Staten-Generaal voor een benoeming warm aan JANNIS ANDERIES GROENGRAEFF (GROENGRAFT), die, volgens de ver-

²¹⁾ Begraven 6 Maart 1660 in de Nieuwe Kerk: ROELOFF VAN DER SCHUREN, wonend in de Oudebrugsteeg. (Begraafboeken Gemeente Archief te Amsterdam).

²²⁾ Hij werd einde December 1662 benoemd tot „yekmeester ofte justeermeester van den cleynen yck ofte Troysgewichte naer den slaper, berustende ter Camer van de Reeckeninge van Haer Ed. Gro. Mo. Domeijnen alleen in Westvriesland ende Noorderkwartier”.

²³⁾ SIEWERT JANSZ. VAN OUT, bekend essayeur.

klaring van de drie nagelaten dochters van GERAERT GEENS, in leven ijkmeester-generaal van Holland en West-Friesland, „lange jaren de winckel van den voorn. GEENS heeft waergenomen ende noch dagelycx in dienst van zijn naergelate dochters is waernemende, oock jarelycx de gewichten ende balancen van de bancken adjusteert ende corrigeert”.

Deze aanbeveling had succes, want 17 April 1670 volgde GROENGRAFT'S benoeming, die daarop 19 April „den behoorelycken eedt van zuyveringe gedaen (heeft)”.

Het is mij niet gelukt noch een gewichtendoos, die zijn naam en adres bevat, noch gewichtjes, die met eenige waarschijnlijkheid aan hem kunnen worden toegekend, te vinden. Dit is te meer te verwonderen, daar hij 30 jaren zijn betrekking heeft waergenomen.

Toen hij in November 1700 kwam te overlijden²⁴⁾, waren zijn „saaken, vermits den ouderdom van den voorsz. overleeden al wat slap (waaren) waergenomen en in verloop gekomen”.

De Generaalmeesters stelden daarom voor, „dat den geen, dewelcke om de voorsz. bedieninge van aan haar Edele Groot Mog. versoeck quam te doen, door de voornoemde Raaden en Generaalmeesters en den Assayeur-Generaal alvorens mogte werden geëxamineert en een proef voor de selve te laten doen”.

Op zijn verzoek werd 23 Januari 1701 de zoon van den overledene, ABRAHAM GROENGRAFT, „Balancemaker tot Amsterdam”, tot ijkmeester-generaal benoemd²⁵⁾. Zijn sollicitatie werd gesteund door Burgemeesteren en Regeer-

²⁴⁾ Begraven 23 November 1700 in de Nieuwe Kerk: JOHANNES GROENGRAFT, ijkmeester, man van ENGELTIE PIETERS, wonend in de Kalverstraat. (Begraafboeken, Gemeente Archief te Amsterdam).

²⁵⁾ *Groot Placaetboek*, blz. 967.

ders van Amsterdam. 26 Januari ontving hij zijn Commissie, terwijl het verlangde examen door hem met goed gevolg 8 Februari daaropvolgende werd afgelegd. In December 1706 werd zijn salaris vastgesteld ²⁶⁾).

Zijn gewichten vertoonen binnen een parelcirkel het gekroonde wapen van Amsterdam, met ter weerszijden de letters A – G en er onder G. Steeds zijn ze flauw gestempeld, ze worden bij SASSEN, blz. 103, afgebeeld. Wij geven op Plaat III. c er de afbeelding van.

De in zijn doozen geplakte gekleurde etiquette vertoont een groote gelijkenis met die door ROELOF VAN DER SCHURE gebruikt, het kreupelrijmpje is geheel gelijkkluidend, alleen de naam van den ijkmeester is veranderd en ook de beide figuren van de Justitia en de Conscientia zijn wat gewijzigd, terwijl de naam van A. VAN SYLEVELT ontbreekt. Op Plaat III. 4 wordt deze etiquette afgebeeld.

Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat VAN DER SCHURE's opvolger J. A. GROENGRAFT de affaire van zijn voorganger heeft overgenomen. Zijn zoon zal, in het begin van zijn ijkmeesterschap, die oude etiquette nog gebruikt hebben, die hij later heeft vervangen door een nieuwe met het opschrift: Dese Gewigten werden Gemaect bij Abraham Groengraft Eijck Mr ge¹ van Hollandt en Westvrieslandt jnde Kalverstraet tot Amsterdam. Deze etiquette wordt op Plaat IV. 5 afgebeeld. SASSEN, blz. 103, vermeldt een 1741 gedateerde doos van hem met een eenigszins ander opschrift in het Museum van Oudheden te Rotterdam. (Cat. van dat Museum, no. 728).

ABRAHAM GROENGRAFT is 20 Januari 1745 overleden ²⁷⁾ en als ijkmeester-generaal opgevolgd door zijn schoonzoon

²⁶⁾ *Groot Placaetboek*, blz. 984.

²⁷⁾ Begraven 25 Januari 1745 in de Oude Kerk: ABRAHAM GROENGRAFT, ijkmeester-generaal, wonende in de Kalverstraat. (Begraafboeken, Gemeente Archief te Amsterdam).

JACOB L'ADMIRAL Jun'. Deze woonde te Amsterdam, „sich geneerende met het maecken en verkoopen van allerley balancen, Troysche en andere gewichten”.

Hij werd 10 Maart 1745 aangesteld en door Raden en Generaalmeesters van de Munt 16 Maart daaropvolgende geëxamineerd ²⁸⁾. 15 Mei 1747 werd zijn salaris vastgesteld ²⁹⁾.

14 Januari 1699 is L'ADMIRAL te Amsterdam in de Walenkerk gedoopt met zijn tweelingbroeder JAN, als zoon van JACOB L'ADMIRAL en ANNA BRUNEL ²⁸⁾. Hij was gehuwd met MARIA GROENGRAFT, uit welk huwelijk in 1733, 1734 en 1742 kinderen geboren werden, waarvan de beide oudsten in 1738 en 1741 te Amsterdam overleden zijn ³⁰⁾.

In de *Revue belge de Numismatique* van 1902 geeft A. VISART DE BOCARMÉ op blz. 389 belangrijke bijzonderheden over JACOB L'ADMIRAL, ontleend aan het voorbericht van een nà zijn overlijden van hem verschenen plaatwerk. Daaruit blijkt, dat JACOB eenigen tijd met zijn tweelingbroeder JAN te Londen leerling geweest is van den schilder en graveur LE BLOND, om zich te bekwamen in het graveeren en het maken van driekleurige kopergravuren. JACOB heeft zich veel beziggehouden met de studie over de gedaantewisseling der vlinders en van andere insekten en deze met groote nauwkeurigheid in teekening gebracht. De vrucht van deze studie is vastgelegd in het hierboven genoemde werk, in 1774 te Amsterdam uitgegeven: *Nauwkeurige waarneemingen omtrent de veranderingen van veele insekten en gekorvene diertjes, die in omtrent*

²⁸⁾ Hij was 25 Febr. 1745 aangesteld als „Yker van 't Amsterdams Yzer gewicht, Oliemaaten en gepegelde Kannen”, voor welke betrekking hij 3 December 1755 bedankte.

²⁹⁾ *Groot Placaetboek*, blz. 1102.

³⁰⁾ Fiches Bibliothèque Wallonne te Leiden.

vyftig jaaren, zoo in Vrankrijk, als in Engeland en Holland, bij een verzameld, naar 't leven konstig afgetekend, en in 't koper gebragt zijn door wijlen den heer JACOB L'ADMIRAL, Ykmeester-Generaal der Trois Gewichten in de Vereenigde Neederlanden. Dit werk bevat 33 gegraveerde platen en is na het overlijden van den schrijver door zijn vriend Dr. M. HOUTTUYN uitgegeven. Vijf en twintig dier platen werden reeds tusschen 1740 en 1746 gegraveerd en afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. Bij L'ADMIRAL'S overlijden waren nog 8 platen, die nà 1746 door hem gegraveerd zijn, onuitgegeven, maar deze schijnen, daar zij veel later dan de andere gegraveerd zijn, veel minder van uitvoering te zijn. KRAMM ³¹⁾ III, blz. 930, deze gravuren besprekende, zegt „dat er daarin (n.l. in het boek) voorkomen, die geteekend zijn J. L. A. JUN. en blijkbaar van een andere en minder bekwame hand dan de overige zijn geëst”.

Uit het voorbericht van het werk blijkt echter, dat alle 33 platen door L'ADMIRAL zijn geteekend en dat door Dr. HOUTTUYN de acht latere door L'ADMIRAL vervaardigde platen, die bij zijn overlijden nog niet waren uitgegeven, met de 25 oudere te zamen gevoegd zijn tot een nieuwe volledige uitgave, in 1774 verschenen.

In dat voorbericht brengt Dr. HOUTTUYN tevens hulde aan de wetenschappelijke verdiensten van zijn overleden vriend, die in de laatste jaren van zijn leven, die door huiselijk leed versomberd werden, zich bezig hield met het bestudeeren der insekten uit Oost-Indië en Suriname³²⁾.

³¹⁾ C. KRAMM. *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters*. 6 deelen. Amsterdam 1857—1861.

³²⁾ Zie over JACOB L'ADMIRAL nog A. VON WÜRZBACH. l.c. II, p. 2, en de daar genoemde literatuur.

L'ADMIRAL'S gewichtjes zijn gemerkt met den naar links gewenden Statenleeuw met zwaard en pijlbundel in de klauwen, rechts en links de letters I · L, er onder A. Zijn ijkmerk vertoont dezelfde voorstelling. SASSEN beeldt het op blz. 95 af. Wij geven op plaat IV. d. er de afbeelding van.

Alle gewichten, door de ijkmeesters-generaal na JACOB L'ADMIRAL gebruikt, vertoonen onveranderd dezelfde voorstelling: de Statenleeuw met zwaard en pijlbundel, omgeven door de initialen van den ijkmeester. Deze voorstelling is nimmer en relief, zooals tot heden steeds het geval was, maar is steeds ingeklopt op de eene zijde van het gewichtje, waarvan de andere zijde, en relief, de afbeelding van de munt vertoont, wier gewicht het ver-
tegenwoordigt.

In zijn gewichtendoozen zijn twee verschillende gekleurde etiketten geplakt, in die van 1745—1750 uitgegeven luidt zijn titel: „Eyk Mr. Gen. van Holl. en West Vriesland in de Kalverstraat tot Amsterdam”, terwijl in de nà 1 Mei 1750 uitgegeven doozen te lezen staat: „JACOB L'ADMIRAL Junior, Eyk-Meester Generaal over de Geheele Unie, Resideerende te Amsterdam”³³⁾. Doozen kwamen mij voor met de geschreven jaartallen 1749, 1750, 1752 en 1756. Op Plaat IV. 6 en 7 beelden wij ze af.

Alle gewichten van een in mijn bezit zijnd doosje van dezen ijkmeester hebben ingestempeld de ijkletter A.

Daar ik vermeld vond, dat de ijkletter voor 1768 I was³⁴⁾, zijn de gewichten in dit doosje dus in 1760 geijkt.

³³⁾ Een uitgebreide beschrijving van zulk een doosje van 1750 en opgave der verschillende gewichtjes komt voor in den *Catalogus der Penningen, Munten en aanverwante voorwerpen in het West-Friesch Museum te Hoorn*, blz. 44, no. 270.

³⁴⁾ Ook de jaarletter voor het Amsterdamsche zilver voor 1768 was I.

Zooals uit zijn adreskaart blijkt, woonde L'ADMIRAL in 1749 in de Kalverstraat. 1 Januari 1769 verplaatste hij zijn kantoor naar het huis van den balansenmaker DIRK NAGEL in de Huidenstraat ³⁵⁾ (Advertentie Amst. Courant van 3 Januari 1769). De verkooping van de balansenmakerij van wijlen J. L'ADMIRAL in de Kalverstraat werd in de Amst. Courant van 1 Augustus 1772 aangekondigd.

ALPH. DE WITTE vermeldt in de *Revue belge de Numismatique* van 1901, blz. 250, een doos van hem uit 1756, waarvan de gewichten op de keerzijde in de hoeken ingestempeld zijn met de letters A, B en C, de ijkletters voor 1760, 1761 en 1762.

Februari 1750 wendde hij zich tot de Staten-Generaal met een request, waarin hij schreef, dat hij „van ter zijde hadde vernoomen, dat ter geleegentheyd van de algemeene en gefondeerde klaghten, die seedert een jaar of vijf van alle kanten waaren voorgekoomen, over de ontdeckte defectueusheyd in de goudgewichten, eeniglyck veroorzaackt door manquement van een behoorlycke examinatie en ykinge van een gequalificeert Persoon, moogelyck eerlangh souden werden gedelibereert en geconcludeert tot de aanstellingh van een Yckmeester Generaal van alle Troysche Gewichten over alle de Provincien en het Ressort van de Generaliteyt, ten eynde om daar door in het vervolg de voorschreeve klaghten voor te koomen, en door middel van eenderley geyckte Goudgewichten oock wegh te neemen het discredit, hetgeen door verscheydenheid van Gewichten aan de Nederlandsche goudse Ducaaten toegebracht geworden was”. Hij verzocht nu tot IJckmeester-Generaal te worden benoemd.

De klachten, in zijn request genoemd over de ongelijkheid van de gewichten der Nederlandsche gouden dukaten,

³⁵⁾ *Jaarboek Amstelodamum* XXVIII (1931), blz. 143 (noot).

waren zeker niet ongegrond. Vele te lichte dukaten en andere minderwarige gouden munten waren hier te lande in omloop, het juiste gewicht der dukaten was aan velen onbekend, terwijl buitenlandsche, voornamelijk Keulsche en Nederlandsche ongeijkte muntgewichten, die niet zelden te zwaar of wel door afslijting te licht waren, de verwar- ring en de schade voor de ingezetenen vermeerderden.

Een plakaat, 1 Mei 1750 door de Staten-Generaal uit- gegeven ³⁶⁾, bepaalde, dat de Nederlandsche dukaten 2 engels 8½ aas (3,463 gr.) moesten wegen, „de dubbelde naar advenant”. Het uitgeven van te lichte dukaten werd verboden en deze stukken voor billioen en ongangbaar verklaard.

Eveneens werd verboden „te mogen gebruiken eenige andere gewigten of balancen dan Trois-gewigt, gejusteerd en geijkt door den Ykmeester-Generaal daartoe bij Ons gecommitteerd en gesteld”. Deze „Ykmeester-Generaal” was JACOB L'ADMIRAL Junior, die op 1 Mei 1750 tot „Ykmeester of Justeermester Generaal van de kleine Yk- of Troische Gewigten over de Geheele Unie” aangesteld was, en op dien zelfden dag zijn Commissie en Instructie³⁷⁾ ontving, terwijl tevens zijn salaris werd vastgesteld.

Blijkens schrijven van hem aan de Staten-Generaal in 1752 berekende hij voor zijn gevulde gewichtendoozen („goudkassen”) en losse gewichten de volgende prijzen:

de kleinste goudkassen à	f 5.—
no. 1 van 7 gaaten	5. 10
no. 2 middelste soort met 1 Laede	6. 10
no. 3 of grootste Soort	8. —
Enkele goud stucken	— 4.

³⁶⁾ *Groot Placaetboek*, blz. 1113.

³⁷⁾ Deze Instructie is in het *Groot Placaetboek*, blz. 1118, afgedrukt.

4, 3 en 2 engels, yder	— . 2.
1 engels	— . 1.
$\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{4}$ engels	— . $\frac{1}{2}$.

„Ook word er nooit meerder geijst of voor minder verkogt”. (*Gen. Register der Generaliteits Muntkamer XXII*, blz. 109).

Al spoedig had de nieuw benoemde functionaris zich ernstig te beklagen over de zeer geringe medewerking en protectie van de magistraten der steden, die hij krachtens zijn instructie tweemaal in de drie jaren moest bezoeken om de schalen en gewichten der bewoners te controleeren. In de meeste steden werden hem haast geen gewichten om te iken ter hand gesteld, terwijl hij moest ondervinden „dat op veele plaatsen nog bij continuatie vreemde en afgesleete gewigten bleeven in gebruik, sonder dat hij genoegsaam ergens een formeel redres hadde kunnen erlangen”.

Die verplichte reizen, waarin hij weinig of niets te iken had gekregen (in de provincie Groningen had hij „in zijn tweede bereysinge in het geheel niet kunnen nog moogen fungeeren”) kosten hem veel geld, terwijl de ontvangsten aan ijkloon slechts gering waren en niet zelden verre beneden de gemaakte onkosten bleven. Wel deden 20 Februari 1758 Raden en Generaalmeesters van de Munt aan de Staten-Generaal eenige voorstellen tot opheffing der bezwaren van de „gefundeerde klagten”. Zij stelden toch voor, dat de ijkmeester-generaal alleen de groote steden zou bereizen, terwijl de inwoners der kleinere plaatsen door advertenties in de couranten uitgenoodigd zouden worden zich daar heen met hun te iken schalen en gewichten te begeven. Verder zou den ijkmeester toegestaan moeten worden, om bij lichamen en personen, als de zilversmidsgilden, muntmeesters en essayeurs, die veel

te ijken hadden, zijn loon niet behoeven te berekenen voor elk voorwerp afzonderlijk, zooals zijn Instructie voorschreef, maar die werken aan te nemen tegen een vooraf bepaald bedrag. Zoodoende zou ook worden voorkomen „het agterhouden van veele gewigten en schaaalen, om het ykloon per stuk te ontgaan, nu veele blijven ongeeikt en onpas, die te vooren als met partijen voor een modique belooning konden worden geeikt, door den ykmeester generaal in der tijd wierden geexamineert en pas gemaakt”. Ten slotte werd nog voorgesteld, om zoowel de Staten der respectieve provinciën als de magistraten der steden aan te schrijven den ijkmeester niet alleen overal te admitteeren, maar hem ook de behulpzame hand te bieden bij zich voordoende „obstaculen”, en „alle en een iegelijk, sooveel bestaanlijk is, te verpligten tot het doen examineeren en herijken van de selve”.

Die goede raadgevingen schijnen niet het gewenschte succes te hebben opgeleverd, ten minste ik vond nog herhaaldelijk klachten van den ijkmeester vermeld, terwijl tegen zijn optreden ook nog al eens bezwaar gemaakt is.

Zoo kwamen er o.a. in 1767 klachten in van „Overluiden van het Silversmits Gilde binnen Leeuwarden” over den ijkmeester JACOB L'ADMIRAL Junior over het slecht ijken der gewichten, zoodat deze niet te vertrouwen waren, terwijl hij bovendien „de Ingezeeten en genoegzaam als dwong om geduurig nieuwe Balancen en Gewigten van hem ten duursten prijse te koopen, en dus meer toeleide op zijn eigen voordeel dan op 's Lands welweesen”.

In Juli 1769 deelt hij Raden en Generaalmeesters van de Munt mede, dat hij tot Mei van dat jaar geassocieerd geweest is met GERARD CHEVALIER en bij hem ingewoond heeft. Hij was echter genoodzaakt geweest wegens „malversatiën” van CHEVALIER de compagnieschap te

verbreken en zijn huis te verlaten. Bij die „separatie” was door CHEVALIER, behalve een essay balans en andere ijkbenoodigdheden achter gehouden „de slaper, hem, om alle gewigten te ijken en te justeerén, van staatswegen ter hand gestelt”. Hij verzocht nu de tusschenkomst van Raden en Generaalmeesters „dat den geñ. CHEVALIER mogte worden verplicht den geñ. slaper aan den Ykmeester Generaal terugge te geven, also den dienst van den Lande vordert, dat de modellen na de welke al het Troisch Gewigt worden gemaakt te meermalen na die nu ontvreemde Slaper worden gejusteert en pas gemaakt”.

2 Augustus kwam het achtergehoudene weder in bezit van L'ADMIRAL. Deze was in December 1768 genoodzaakt „door CONSÉ³⁸⁾ te laten maken twee nieuwe State Leeuwen³⁹⁾, om in staat te zijn met den ijk in Amsterdam volgens de order van de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgemeesteren met primo Jan. 1769 te kunnen beginnen”.

12 September 1770 is L'ADMIRAL te Amsterdam overleden en reeds 10 November werd, op recommandatie van burgemeesteren dier stad, tot zijn opvolger benoemd PIETER JACOB LE COINTE, „burger en inwoonder der stad Amsterdam”, die 17—21 November daaropvolgende zijn proeven van bekwaamheid aflegde. 15 September 1770 werd zijn salaris vastgesteld⁴⁰⁾.

Hij is 6 September 1780 te Amsterdam gehuwd met ANNA ELISABETH VAN DEN DOORSLAG, uit welk huwelijk 23 Mei 1781 een dochter geboren is⁴¹⁾.

Ook LE COINTE ondervond moeilijkheden en tegen-

³⁸⁾ C. F. KONSE, stempelsnijder, te Amsterdam werkzaam; zijn penningen zijn gedateerd tusschen 1766 en 1778.

³⁹⁾ Stempels, die zijn ijkteeken vertoonden. (Zie Plaat IV. d).

⁴⁰⁾ *Groot Placaetboek*, blz. 853.

⁴¹⁾ Fiches Bibliothèque Wallonne te Leiden.

werking in de uitoefening van zijn beroep en verzocht 6 November 1772 aan de Staten van Holland en West-Friesland om een Instructie.

Dit verzoek bleef echter zonder gevolg, waarop hij zich 29 October 1777 opnieuw tot de Staten wendde, de vrees uitende, dat „het verval van tijd tot tijd nog meer sal toeneemen”.

De reden van dat talmen met het geven van een Instructie aan den IJkmeester-Generaal „sonder welke hij met geen mogelijkheid den Troyschen Yk exercereren kan”, was, dat sommige leden der Staten van oordeel waren, dat de geheele Troysche IJk wel kon worden gemist en dat „het justeeeren van schaaalen ten eenemaal was onnut”. Zij meenden, dat dit wel kon geschieden door de gilden der goud- en zilversmeden, hetgeen door Raden en Generaalmeesters ontkend werd en voor ongewenscht gehouden, daar toch „het examen van schaaalen en gewigten bij de gildens genoegzaam geheel geraakt is in disobservantie, het selve na hun gedagten ook niet kan bestaan en als neutraal worden aangemerkt, meede-broeders tot ééne Societeit behorende malkanderen door-gaans in de hand werkende, maar Troysche Gewigten en schaaalen ook worden gebruikt in andere affaires, tot welke de gildens geen betrekking hebben”. Ook andere bezwaren door de Staten geopperd trachtten Raden en Generaalmeesters bij uitgebreid advies, 28 Juli 1780 ingeleverd, te ontzenuwen. Krachtig drongen zij aan op het verstrekken van de gevraagde Instructie en voegden zelfs een Concept er voor bij hun advies.

Een gewichtendoos met naam en adres van LE COINTE heb ik niet gevonden, wel eenige gewichtjes die zijn ijkteeken dragen: de naar links gewende gekroonde Statenleeuw, met zwaard en pijlbundel in de klauwen en

ter weerszijden de letters P-I, onder den leeuw L.C. (Zie voor het type Plaat IV. d).

9 September 1781 is LE COINTE overleden ⁴²⁾, nog vóór hij de verlangde Instructie had kunnen ontvangen en de betrekking kwam dus weder vacant.

Naar de opengevallen plaats solliciteerde STEPHANUS GERARDUS NAGEL, „Burger en sedert veele jaaren Balance-maaker binnen de stad Amsterdam”, die door Burge-meesteren dier stad werd aanbevolen. In zijn sollicitatie-request deelt NAGEL mede, dat hij met zijn voorganger „den Troyschen Yk als assistent geoëffend heeft”.

Een beslissing werd echter niet spoedig genomen, daar men nog steeds delibereerde over de Instructie van den aan te stellen IJkmeester. Bij schrijven van 27 December 1782 drongen Raden en Generaalmeester nu bij de Staten van Holland en West-Friesland aan, om, „daar een bediening van natuur als deese, die altoos maar een korten tijd, en nu seedert Nov. 1781 onvergeeven is geweest, dat hun ten hoogsten noodzaakelijk voorkomt (ten einde den Troyschen Yk, soo noodig voor alle commercieerende Ingezeetenen in goud en silver handelende, niet geheel vervalte en velerley confusien in de negotie voorgekoomen worden), dat van deese Bedieninge hoe spoediger soo beter, worde gedisponeert”.

Tijdens de „deliberatien” over de geprojecteerde Instructie, werd voorgesteld, dat de IJkmeester alleen binnen de provincie Holland en West-Friesland zou mogen ijken, en dat hij „bij provisie geen andere Schaaalen of

⁴²⁾ Begraven 14 September 1781 in de Waalsche Kerk: PIERRE JAQUES LE COINTE, ykmeester-generaal van Holland en West-friesland, wonend op den Groenburgwal. (Begraafboeken, Gemeente Archief te Amsterdam).

Balancen sal mogen visiteeren, dan de zulke, dewelke hem vrijwillig ter examinatie zullen worden aangeboden”.

Met de vervulling der vacature werd echter niet de minste haast gemaakt en 21 Mei 1794 was nog steeds geen opvolger voor LE COINTE benoemd. Op dien datum drongen Raden en Generaalmeesters van de Munt wederom bij de Staten van Holland en West-Friesland aan op het aanstellen van NAGEL, „geinformeert zijnde, dat dezelve geduurende geruime tijd, dat hij in Amsterdam als Ykmeester gefungeert heeft alle blijken van bekwaamheid heeft gegeven”.

Het zou ondertusschen nog tot 1797 duren vóór de wensch van Raden en Generaalmeesters vervuld zou worden, die in hun bovengenoemd schrijven van 21 Mei 1794 nog mededeelden, „dat de rigtige oefening van den Troyschen Yk van de Schaaalen en Gewigten, welke tot het wegen van het goud en silver worden gebruikt en waarin bij gebrek van eene egale behandeling door een kundige Ykmeester Generaal, welke Post seedert het jaar 1781 heeft gevaceert, volgens alle Rapporten en veelvuldige klagten aan hun gedaan, zulk een diep verval plaats heeft, dat daar uit dagelyks meer en meer gelegenheid tot groote verwarring ontstaat, waarvan de baatzugt maar al te dikwijls tot nadeel van de goede Ingezetenen weet gebruik te maaken”.

Einde Juni 1797 wendde NAGEL zich wederom met een sollicitatierequest tot het Provintiaal Bestuur van Holland. Het advies, dat Raden en Generaalmeesters op dit verzoekschrift gaven, was, zooals te verwachten was, gunstig, zoodat eindelijk bij Decreet van 27 September 1797 de aanstelling op een tractement van 250 gulden van St. GER. NAGEL tot „Ykmeester Generaal van het Troische Gewigt en Justeermester der Balancen over Holland” volgde.

24 October daaraanvolgende had zijn examen plaats. SASSSEN (blz. 113) vermeldt een doos van hem, die zich in het Museum Flehite te Amersfoort bevindt, met zijn adres: Dese en alle andere Gewigten werden Gemaakt en Verkogt bij s: g: NAGEL, Eyck Mr. Generaal, over Holland te Amsterdam.

De etiquette in deze doos is geheel gelijk aan die van zijn zoon en opvolger, op Plaat IV. 8 afgebeeld, alleen het middelste gedeelte van de etiquette draagt het schrift, dat wij hierboven mededeelden. De door hem uitgegeven gewichtjes dragen zijn ijkmerk: de naar links gewenden Statenleeuw met ter weerszijden de letters s-g, onder den leeuw n. (Zie voor het type Plaat IV. d.). Ook tijdens het Koninkrijk Holland bleef NAGEL zijn functie uitoefenen, „volgens aanschrijving van den Heer Landdrost in dato 24 Januari 1810” werd hij ontslagen. Op 19 Maart 1814 werd hij provisioneel door den Commissaris-Generaal tot de Financiën aangesteld tot Yk- en Justeermeester-Generaal van de Troische Gewigten en Balancen. Reeds 28 November 1814 is hij, 66 jaren oud, te Amsterdam overleden.

Hij is opgevolgd door zijn zoon THEODORUS ANTONIUS NAGEL, die ook de advertentie van zijn vader's overlijden in de Amsterdamsche Courant mede onderteekende, waarin de mededeeling voorkomt „De affaire zal door deszelfs opvolger T. A. NAGEL blijven continueeren”. (SASSSEN, blz. 114, die ten onrechte meent, dat T. A. NAGEL een neef van den overleden ijkmeester was). Bij besluit van den Souvereinen Vorst van 29 December 1814, No. 61, werd die zoon tot zijn vader's opvolger benoemd; hij was daartoe bij missive van 22 December 1814, No. 371, door Raden en Generaalmeesters aan Z.K.H. voorgedragen op een wedde van f 500 's jaars. Provisioneel was hij reeds

bij Resolutie van den Raad van 8 December 1814, No. 331, met de waarneming belast. Na zijn definitieve benoeming is hij direct in functie getreden, en wel op den eed, welken hij als assistent van den overleden IJk- en Justeermeeester-Generaal tengevolge van het Besluit van den voormaligen Minister van Financiën van 25 Juli 1810, No. 14, had afgelegd.

Door invoering van de Wet van 21 Augustus 1816 kwam de betrekking van IJk- en Justeermeeester-Generaal van de Troische Gewigten en Balansen te vervallen, NAGEL kreeg tegen dien tijd eervol ontslag, doch is 14 Maart 1820 aangesteld tot Arrondissements-IJker ⁴³⁾.

Zijn gewichten vertoonen den naar links gewenden Nederlandschen leeuw met zwaard en pijlbundel met ter weerszijden de letters T—A, onder den leeuw N. (Zie voor het type Plaat IV. d).

De bij SASSEN, blz. 114, beschreven doos van dezen laatsten IJkmeester-Generaal is in mijn bezit. Hij bevat als nieuwe gewichten die van 40 en 20 Francs en van 1 en 3 Gulden. Deze gewichtjes vertoonen echter niet, zooals tot heden de gewoonte was, afbeeldingen dezer munten. Het zijn vierkante, geelkoperen blokjes, ingestempeld met 40 FRANC, 20 FRANC, 1 GULD, en 3 GULD ⁴⁴⁾.

NAGEL gebruikte de oude, 18de eeuwsche doozen van JACOB L'ADMIRAL Junior, ook diens gekleurde adreskaart, alleen naam en adres zijn uit de etiquette geknipt en

⁴³⁾ De bovenstaande bijzonderheden omtrent T. A. NAGEL dank ik aan 's Rijks Muntmeester Dr. W. J. VAN HETEREN, wien ik hiervoor gaarne dank betuig.

⁴⁴⁾ Ook op gewichtblokjes in Duitsche muntgewichtdoozen op het einde der 18de en in het begin der 19de eeuw te Elberfeld en Lennep vervaardigd, komen uitsluitend de namen der munten ingestempeld voor.

vervangen door een ingeplakte, nieuw gedrukte etiquette met het opschrift: Deze en alle andere – GEWIGTEN, – worden gemaakt en verkocht bij – T. A. NAGEL, – Ykmeester Generaal – over de Vereenigde Nederlanden, – TE AMSTERDAM. Op Plaat IV. 8 beelden wij deze af.

Daar de betrekking van IJkmeester-Generaal, zooals wij boven zagen, 31 December 1819 werd opgeheven, moet de doos vóór 1820 vervaardigd zijn.

NAGEL bleef te Amsterdam als Arrondissements-IJker gevestigd. Een advertentie in de Amsterdamsche Courant van 14 Augustus 1820 vermeldt hem als wonende in de Huidenstraat 7, „die de fijnste gewichten maakt” ⁴⁵⁾.

Zijn ijkmerk was toen een hart, waarbinnen de letter N, waaronder een sterretje.

Op de in Juli 1825 te Haarlem gehouden tentoonstelling der voortbrengselen van Nederlandsche Volks- en Kunst-vlijt, werden door NAGEL, volgens den Catalogus der Tentoonstelling, ingezonden:

2082. a. Kleine en zeer gevoelige essai-balans met zilveren schalen en dopjes.

2083. b. Een stel zeer nauwkeurig bewerkt essai-gewicht van zilver.

2084. c. Een groote balans van glad ijzer met schalen van rood-koper, geschikt tot het wegen van zware gouden en zilveren metalen.

2085. d. Een kleine dito met dito, geschikt tot het wegen van gouden en zilveren metalen van een Nederlandsch pond en minder.

2086. e. Kubiek gewicht van een verdeeld Nederlandsch pond tot de $\frac{1}{1000}$, in zijn mahoniehouten kistje.

⁴⁵⁾ *Jaarboek Amstelodamum* XXXI (1934), blz. 190 (noot 3).

2087. f. Een sluitgewicht van een Nederlandsch pond, in een mahoniehouten doos.

2264. g. Een stel zeer naauwkeurige Nederlandsche koren-schalen met de daarbij behorende gewigten, balancen en strijkers, zijnde: een van één maatje, een van twee maatjes, een van een halve Nederlandsche kop, een van een Nederlandsche kop.

In het rapport der hoofdcommissie ter beoordeeling der inzendingen komt op blz. 207 van den Catalogus der voorwerpen voor: „De heer THEOD. NAGEL te Amsterdam, heeft balansen, gewigten en korenmaten ten toongesteld, onder welke zich een fraaije essaibalans bevindt. De Commissie stemt voor hem tot een zilveren medaille”.

Die zilveren medaille, waarvan de beschrijving bij DIRKS ⁴⁶⁾, no. 267, voorkomt, is hem toegekend en berust in TEYLER's Penningkabinet te Haarlem. In het veld van de keerzijde is ingestempeld: F. ⁴⁷⁾ A. — NAGEL — AMSTERDAM — HAARLEM — 1825.

Op 's Rijks Munt te Utrecht berust een geelkoperen gewicht van 1 K.G., een standaard gewicht, dat in 1818 in dienst gesteld is als muntslaper, na vergelijking met het standaardkilogram door J. H. VAN SWINDEN ⁴⁸⁾, in 1799

⁴⁶⁾ Mr. J. DIRKS. *Beschrijving der Nederlandsche . . . Penningen geslagen tusschen Nov. 1813 en Nov. 1863*. Haarlem 1889. 2 dln.

⁴⁷⁾ Inplaats van T. A. NAGEL.

⁴⁸⁾ J. H. VAN SWINDEN, bekend hoogleeraar in de wijsbegeerte, natuur-, wis- en sterrenkunde aan het Athenaeum te Amsterdam, van Juli 1798 tot Oct. 1799 was hij met Prof. AENEAE naar Parijs afgevaardigd om aan de conferentiën tot hervorming der maten en gewichten en de vaststelling van het metriek stelsel deel te nemen. Dr. P. C. MOLHUYSEN en Prof. Dr. P. J. BLOK. *Nieuw Nederl. Biografisch Woordenboek* IV, kol. 1289.

uit Parijs medegenomen. NAGEL's gewicht is gemerkt met een leeuw, twee takken en een 1 op den rand ⁴⁹⁾.

Ten slotte vermeld ik nog een stel, vermoedelijk medicinale gewichten van dezen balansmaker, vermeld in den *Catalogus der hist. verzameling van natuurkundige instrumenten in het Natuurkundig Laboratorium der Rijksuniversiteit te Leiden* door C. A. CROMMELIN, blz. 55, no. A. 14, met ingeplakt etikette: TH. A. NAGEL in Balansen en Gewigten te Amsterdam.

TH. A. NAGEL wordt als „arrondissementsyker” te Amsterdam voor het laatst vermeld in het *Heerenboekje* van 1831—1832 ⁵⁰⁾. Een overlijdensacte is bij den Burgerlijken Stand te Amsterdam niet gevonden, zoodat hij waarschijnlijk omstreeks 1832 naar elders vertrokken is.

In een volgend opstel stel ik mij voor de Nederlandsche muntgewichtmakers, die niet officieel door de Staten zijn aangesteld, te behandelen, en tevens de afbeeldingen te geven van de bij hen in gebruik geweest zijnde muntgewichten.

Ten einde deze zoo volledig mogelijk te kunnen vermelden, verzoek ik hun, die in het bezit zijn van muntgewichtendozen of losse muntgewichten, mij dit te willen mededeelen en er een korte beschrijving van te geven.

A. O. VAN KERKWIJK.

's-Gravenhage, December 1939.

⁴⁹⁾ C. HOITSEMA en Jhr. F. FEITH. *De Utrechtsche Munt uit haar verleden en heden*. Utrecht 1912, blz. 96.

⁵⁰⁾ Mededeeling van den Gemeente-Archivaris te Amsterdam.

BIJLAGE A.

PHILIPS bij der gratien Goids Connick van Castillien, van Leon van Arragon van Navarre van Naples, van Secillien, van Majorcque, van Sardanien van den eylanden yndien ende vaste lande der zee-occeane, Eertzhertoge van Oistenrijk, hertoge van bourgoingnen, van Lothr., van Brabant, van Limborch, van Luxemborch, van Gelre, ende van Milanen, Grave van habsbourg, van Vlaenderen, van Arthois, van bourgoingnen Palsgrave ende van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, prince van Zwave, Marekgrave des heylichs Ryex, heere van Vrieslant, van Salms, van Mechelen, van der stadt, steden, ende landen Utrecht, Overijssel ende Groeningen, Ende domineur In Asien ende in Affrycken. Allen den ghenen, die desen onsen brieff zullen zien oft hooren lesen saluyt,

Van wegen onse beminde LENAERT VANDEN GHEERE is ons verthoont ende te kennen gegeven geweest hoe dat voor tijden inden Jare 1523 overmits den grooten abuysen die dagelijcx gebuerden in onsen landen van herwaerts overe, deur die duysterheyte ende onrechtveerdicheyte vanden troischen gewichte, daer men tgout ende silver mede weecht, midts dat deen gewichte lichter ende dander zwaerder viel dan die behoorden te vallen, tot groote schade ende verliese vande gemeyn ondersaten ende den coopliden binnen onsen voorss. lande frequenteren, om daerinne te versiene.

Is bij opene brieven van wijlen hoochloflicker memorien die keyser KAERLE de Vijfste, onse heere ende vader (wyen God genadich zij) gecommitteert geweest wijlen LENAERT VANDEN GHEERE den ouden des suppl's. grootvadere, die voirss. troische gewichten nae het gewichte sulle leggen in onse camere van Rekeninghe binnen deser onser stadt van Bruessele resideren, te doen ycken alleene, ende anderssins nae breeder inhouden vanden openen brieven van commissie daer aff zijnde. Nu eest zoo dat duer den loips(?) van den tijd soo meer in de voirss. gewichte rijzen groote abuysen ende dalingen vuyt dyen diverssche persoonen hen voorderen; die voirss. gewichten te maken, te yecken ende justeren. Ende want die suppl. van Jonckkindts aen hem heeft geexerceert in tfeyt vander munten, zijnde daerinne ende besondere aengaen tfeyt vande voirss. gewichten wel gestileert ende geexerceert ende dat die voirss. commissie midts der afflijvicheyte van zijnen voirss. grootvader is

vaceren ende dat tegen die voirss. abuysen ende erreuren wel behoort versien te worddene; Soe heeft ons die voirss. suppl̃s. oitmoedelyk gebeden dat ons gelieven wilde hem te comitteren om die voirss. troische gewichten daermen gout silver ende alderhande gouden ende silvere penñ. mede weecht naer voirss. gewichte in onse voirss. camere van Rekenñ. berustende voer onse landen van herwaerts overe, alleene te mogen yecken, justeren, ende teecken, op redelycken loon, sonder dat hem yemandt anders voortaan sal mogen onderwinden die voirss. gewichte te yecken oft justeren oft oyck eenige teecken te slaen opte selve gewichte, die bij den suppl̃t. geyckt, gejusteert oft geteeckent sullen zijn, op alsulcke penen als ons gelieven sal te ordoneren, tegen deghene, die bevonden sullen worden contrarie te doene ende dat hem voorts wordde geconsenteert die coelsche gewichten te mogen justeren ende teecken, sonder dat yemande anders geoirloef sal zijn opte voirss. coelsche gewichten bijden suppl̃t. geteeckent, ander teecken te slane of te doen slane ende tot dyen eynde hem te verleen onse opene brieven van commissie daer toe dienen. Doen te wetene, dat wij die saken voirss. overgemerekt; Ende om tgoede Raport ende aenbringen ons gedaen van den personen des voirss. LENAERTS VAN DEN GHEERE ende van zijnder grooter experientien int maken ende justeren der voirss. gewichte, oic betrouwende volcomelyk zijnder getrouwicheyt ende rechtveerdicheyt, wij denselven LENAERDE bij advijse van onse lieve ende beminde die gnaels ende wardye van onses munte van Brabant hebben gecomiteert ende geordineert, comitteren ende ordineren bij desen onsen brieve die voirss. troische gewichten nae voirss. gewicht in onser voirss. Camere van Rekenñ. berusten, voer onsen lande van brabant, alleene te mogen yecken, justeren ende teecken allet achtervolgen zekeren placeate van wijlen hoochloffelijcker memorien die keyser KAERLE onse voirss. heere ende vadere, In date den XVI dach in sprockel anno XVe neghen, op alsulken instructie wet, ordinan ende Redelycken loon als hem bij onse lieve ende getrouwe die President ende lieden van onser voirss. Camere van Rekennige sal worden gegeven ende geordineert sonder dat yemant anders voortane hem sal mogen onderwinden die voirss. gewichten te yecken oft justeren oft oyck eenige teecken te slane op deselve gewichten bijden voirss. LENAERDE geyckt, gejusteert ende geteeckent. Op de verbuete van twintich carolus gulden d'een derdendeel tot onsen behoeve dander derdendeel tot behoef van den officier die de

calengieringe doen sal, ende tderde tot behooff van den aenbringer te verbueren; bij de ghene die voirtane bevonden sullen wordden troische gewichte te yecken of oyck te teecken, dwelck bij den voirss. LENAERDE sal zijn, soe dicwijlen ende menichwerfnen als dat bevonden sal worden. Consenteren ende accorderen voorts den voirss. LENAERDE vuyt sunderlinger gratie midts zijnder experien dat hij oyck sal mogen justeren ende teecken die coelsche gewichten sonder dat ymande geoirloeft zij op de coelsche gewichten bij den voirss. LENAERDE geteeckent andere teecken te slaen of te doen slaen. Van welcke dingen alsoe te doenen met des daer toe behoort totten Rechten, eere ende prouffytten daer toe staen ende hem daer inne wel ende rechtveerdtyck te guytene ende onse ondersaten vanden voirss. troischen gewichten te gerieven tot onsen wederroepen, die voirss. LENAERT gehouden sal sijn te doene den behoorlijcken eedt in handen van onsen gnaels van onser voirss. munte van brabant, die wij daertoe committeren bij desen, ontbieden daerome ende bevelen onsen zeer lieve ende getrouwen cancellier ende den anderen lieden van onsen Rade geordineert in Brabant onsen voirss. President ende lieden van onss. voirss. camere van Rekenen in Brabant ende den gnaels van onser voirss. munten, dat den voirss. eedt bij den voirss. LENAERDE gedaen zijnde, zij, onse drossaert van Brabant, MEYER VAN LOEVENE, amptman van Brusselle, schoutetten van Antwerpen ende vanden Bossche ende alle andere onse ende onser vassalen oft der smale heeren Rechteren, justicieren, ende officieren ons voirss. lants van brabant den voirss. LENAERDE van deser onser Commissie doen laten ende gedoogen, peijseleijck ende vredelyck genyeten ende gebruycken sonder hem daerinne te doene oft te laeten geschieden eenich hinder, stoot oft letsel ter contrarien, procederen ende doende procederen tegen die overtreders ende contraventeurs van desen bij executie vanden penen voirss. sonder dissimulatie oft verdrach. Doende oick dese onse brieven publiceren ten versuecke vanden voirss. LENAERDE ter plaetssen daert hem believeen ende behooren sal ten eynde dat nyemandt hier aff Ignoran en pretendere ende hem van schade wete te wachten want ons alsoe gelieft. Ende des toirconden hebben wij onsen zegel hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruessele den III dach der maent van Februario. Int jaer ons heeren duysent vijffhondert acht en tzeventich, van onsen Rijken van Spaengnen, Sicillien etc. 't XXIII, ende van Naples 't XXV.

BIJLAGE B.

Alsoo volgende de Ordonnantien en Placaaten op het stuk van de Munte den 19 December voorleeden gearresteert en geëmaneert, noodelijk moeste gesteld worden een Ykmeester en Juysterder van alle Balancen en Gewigten, ende op het rapport van den Generaal HEYNDERICK VAN NISPEN, goedgevonden en geresolveert is te committeeren en daartoe Commissie te geeven LENARD VANDER GEERE, is den selven Commissie als Ykmeester over Holland en Westvriesland gegeven.

Commissie voor LENART VAN GEERE, als
Yekmeester en Juisterder van Holland
en Westvriesland.

De Ridderschap, q.c. Doen te weeten: Alsoo Wy by advis en goedvinden van onse Gecommitteerde Raaden, tot volvoeringe der nieuwe Ordonnantie van der Munte, insonderheid noodig vinden, gestelt en Gecommitteert te worden een Ykmeester Generaal over de voorsz Landen van Holland en Westvriesland, om te yken ende justeeen alle Balancen en Gewigten, van de Muntmeesteren en andere Officiëren van de Munte, dienende op de voorsz Ordonnantie, mitsgaders van de Wisselaars, Goud- en Silversmeeden, Scheyders, Affineurs en alle andere, hen onderwindende de handelinge van Goud en Silver binnen den voorsz Lande.

Soo is 't: Dat Wy om het goed rapport Ons gedaan van den Persoon van LENARD VANDER GEERE, Soon van Wylen LENARD VANDER GEERE, in sijn leeven geweest zynde Ykmeester Generaal over alle de vereenigde Nederlanden, Ons volkomen betrouwende synder nutheid, ervarentheid en getrouwigheid, hebben denselven onthouden en gecommitteert, onthouden en committeeren by deesen, om alleen en met seclusie van alle andere, te moogen justeeen en yken de gewigten van de Troysche Marken, by de jeegeuwoordige Ordonnantie van de Munte bevoelen en geordonneert, by alle Muntmeesters en andere, in de verhandelinge van den edelen metaals van Goud en Silver gebruikt te worden, en dit na den Patroon of Dormant berustende in de Kamer van de Reekeninge in Holland, mitsgaders de Balancen daar meede men deselve weegen sal, op

het navolgde salaris en loon: Te weeten, van de Troysche Pylgewigten van yken en teekenen van het Mark drie grooten Vlaams; Item voor de Engelsche Gewigten, van drie Engelschen af tot een Aasken, met de stoffe, yken en teekenen, te saamen ses grooten Vlaams; Item van den Karaatgewigte daar men het gesteente meede weegt, dat de Tafeliers gebruiken: Te weeten, van vier en sestig Karaaten af tot het sestiende deel van den Karaat, den loon met de stoffe, yken en teekenen, te saamen drie schellingen ses penningen grooten Vlaams; Item de Troysche Krucken, den loon met de stoffe, yken en teekenen, te saamen agt grooten Vlaams van het Mark; Item alle Pylgewigten die te ligt zyn en met andere substantie moeten verswaart worden, dat men daar een derdedeel meer af betalen sal met het juystceeren en teekenen, dan den prys booven gementioneeret; Item de Krucken die te ligt zyn en met andere substantien moeten verswaart worden, dat men daarvoor betalen sal een schelling twee penningen grooten Vlaams, en dat men hem geeven sal van elk douzyn Houtgewigten, de stukken te heryken ende teekenen drie grooten Vlaams; en als hy ontbooden word van eenige Waardyns, Muntmeesters, Overluiden of Deekens, van de Goud- en Silversmeeden in andere Steeden, om te visiteeren haare Gewigten en Balancen, sal den voornoemden Ykmeester booven het voorsz loon, voor sijn Reys en Teerkosten, mitgaders sijne Vacatien, hebben des daags drie guldens, sonder dat voortaan iemand anders sal moogen onderwinden de voorsz Gewigten te yken en justceeren, of op den geenen by de Lande geykt eenig teeken te slaan, op de poene gestatneert in de nieuwe Ordonnantie van de Munte jeegens den geenen die andere van het Troysch gewigte en gejuystceerde als vooren sullen gebruiken, en te applicceeren deselve poenen volgende voorsz Ordonnantie, en voorts generalyk op alle soodanige Pointen en Articulen als in de voorsz nieuwe Ordonnantie van de Munte begreepen zyn, houdende deselve geëxpresseert in deesen; ordonneeren sulks en beveelen alle Muntmeesteren en andere Officieren van der Munte, alle Wisselaars, Goudsmeeden, Affineurs, Scheyders en andere, hen onderwindende de handeling van Goud en Silver, den den selven LENARD VANDER GEERE in de voorsz qualiteit van Ykmeester Generaal te kennen, verstaan ende gebruiken, in het yken en justceeren van haare Balancen en Gewigten, agtervolgende de voorsz Ordonnantie van der Munte en den inhoude van deesen, ordonneerende insgelyks in den naame en van weegen als booven,

alle Justicieeren en Officieren der voorsz Landen, den voornoemden LENARD VANDER GEERE, in het geene deesen sijnen Officie aangaan en daar van dependeeren sal moogen, te kennen, assisteeren ende helpen des versogt zynde, sonder te gedoogen dat hem in de exercitie van den selven Officie eenig belet of hinder geschiede; en om sig in deesen wel en getrouwelyken te quiten, sal gehouden zyn te doen den behoorlyken Eed hier toe dienende, in handen van Onse Gecommitteerde Raaden voornoemt en deese sijne Instructie te laten visiteeren, interineeren en registreeren in Onse Kamer van de Reekeninge in Holland, die gelast worden het selve te doen, ende den voornoemden LENARD VANDER GEERE van deese sijn Commissie te laten gebruiken na behooren.

Gedaan in den Hage onder onsen grooten Zeegele hier op gedrukt den 7 January des jaars onses Heeren en Zaligmaakers 1604.
 onder stond,

Ter ordonnantie van de
 Staaten van Holland en
 Westvriesland

Geteekent,

A. DUYCK.

a.

b.

c.

5.

6.

7.

8.

Nos. 5-8 zijn op $\frac{2}{3}$ der ware grootte afgebeeld.